

СІНОКОСІННЯ В СТЕПОВИХ ЗАПОВІДНИКАХ УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ ТА РЕАЛЬНІСТЬ

В статті розглядаються реалії сучасного сінокосіння в заповідниках України. В світлі сучасних наукових даних сінокіс виглядає неефективним щодо стабілізації суцесії степових комплексів заходом, строки та форма реалізації якого орієнтовані перш за все на потребу отримання товарного сіна. Ця форма регуляції не вітається в європейській практиці, як одна з найбільш небезпечних для степового біорізноманіття.

Ключові слова: сінокіс, степові заповідники, регуляція, заповідна справа, заповідність

Вступ. Одним з найбільш дискусійних питань у заповідній справі є питання про регуляційні заходи в природних заповідниках - втручання, які відповідно до ідеології їх розробників, повинні блокувати природні суцесії і консервувати поточний стан екосистеми, яка охороняється (див. Осичнюк, 1979). Найбільш проблемною при цьому є обґрунтованість застосування так званих регуляційних заходів по відношенню до степових угруповань в природних заповідниках України (Василіук, 2013; Борейко, 2005; 2013). На адресу прихильників додержання режиму заповідності часто звучить аргумент про те, що пропонувані ними режим малореальний. Проте цей аргумент в рівній мірі стосується самих приборчиків регуляції, теоретичні побудови яких мають мало спільного з суворою реальністю, в якій все підпорядковано суто егоїстичним господарським інтересам. Крім того, обґрунтовані в тій чи іншій мірі лише для деяких певних угруповань або видів, регуляційні заходи на практиці обертаються проти цілого ряду інших видів. Метою даного огляду було розглянути факти, щодо реального стану найбільш поширеного в степових українських заповідниках регуляційного заходу – сінокосіння, а також відомості вітчизняних та закордонних вчених щодо його впливу на різні компоненти степових екосистем. Латинські назви рослин подано за визначником (Доброчаева и др., 1987), латинські назви тварин за Червоною книгою України (2009) та (Загороднюк, 2006).

Результати та їх обговорення.

Теоретичні передумови. Незважаючи на інформацію про те, що заповідники у своїй більшості створені за тим же принципом, що і видові заказники (Василіук, 2013), типове положення про заповідники Наркомату освіти РРФСР від 22 лютого 1929 р. свідчить, що частина заповідників з самого початку створювалися як т.з. "повні". Повним заповідником визначалася ділянка земельної чи водної поверхні, яка з усіма утворами природи, що знаходяться на ній і в ній (рослинами, тваринами, ґрунтами, гірськими породами, мінералами та ін.) назавжди зберігається в недоторканому вигляді. Внаслідок цього не допускалося порушення природного стану повного заповідника під впливом людини, а також господарське використання заповідної території (Типовое..., 1929). Формулювання "абсолютний заповідник" містить і відповідне положення Наркомзему (у віданні якого також перебувала частина перших заповідників) 1930 р. (Чорна, 2005).

У той же час, якщо дотримуватися того, що адміністрація степового заповідника повинна виходити з принципу "не нашкодити", то повинні справедливо враховуватися інтереси всіх складових степової екосистеми з пріоритетом на рідкісні види кожної з груп. При цьому застосування методів, які відверто шкідливі для цілого ряду складових степового біоценозу і при цьому носять ознаки господарської наживи, повинно бути категорично виключено.

Реалії сінокосіння в степових заповідниках України. В умовах сучасної України більшість степових природних і 2 біосферних заповідника, як показало наше опитування за допомогою офіційних листів і перевірок з виїздом на місця, здійснювало сінокіс в травні-червні. Зокрема про це повідомили дирекції заповідників: "Єланецький степ" (лист №76 від 04.04.2013), "Казантипський" (№67/01-08 від 30.04.2013), "Асканія-Нова" (№255-12 від 29.03.2013), Чорноморського біосферного заповідника (№ 01-12/118/101 від 05.04.2013). Причиною цього є пряме господарське зацікавлення. Адже обґрунтовано, що для отримання якісного сіна терміни косіння мають припадати на фазу вегетації – початку цвітіння або ж на фазу повного цвітіння (Андреев, 1937; Ларин, 1937). Заготівля сіна здійснюється або в інтересах годівлі худоби працівників заповідника, або ж – екзотичних тварин. Утримання останніх не має нічого спільного з завданнями заповідника і служить виключно не передбаченій у функціях заповідника більшої туристичній привабливості. Так, в Казантипському заповіднику сіно використовується для підгодівлі камерунського козла (порода свійської кози), в "Єланецькому степу" для годування незаконно інтродукованих американських бізонів (*Bison bison*), в "Асканії-Нова" підгодівлі численних ратичних тварин (як аборигенних, так і інтродукованих) у зоопарку та вольєрах Великого Чапельського поду.

На практиці сінокосіння здійснюється технікою: мотокосами в Карадазькому заповіднику (лист № 116/114), механізованими переносними агрегатами в Чорноморському біосферному заповіднику (лист № 01-12/118/101), трав'яними комбайнами Е-303 та Е-304 в "Асканії-Нова" (лист № 255-12), протипожежним трактором МТЗ 892 з косаркою в заповіднику "Єланецький степ" (лист № 76), роторною косаркою Z-169 у відділенні "Хомутовський степ" Українського степового заповідника, а також комбайнами К-1001, Е-202, Е-303 у відділенні "Михайлівська цілина" цього ж заповідника (лист № 157/56 від 04.04.2013). У відділеннях Луганського природного заповідника значні площі (від 108 до 33 га) також викошують із застосуванням техніки: тракторів ЮМЗ-8040, роторної і сегментної косарок. Іноді залучається техніка сторонніх підприємств (лист № 56 від 20.06.2013).

Необхідно відмітити, що українська ситуація в цьому плані не унікальна. З часів СРСР і по наш час терміни сінокосу в Центральньо-Чорноземному заповіднику Росії визначаються наявністю сінокористувачів та готовністю сінозбиральної техніки (Рыжкова, Рыжков, 2009).

Вплив на вищі рослини, лишайники і мікрофлору. Необхідність регуляційних заходів, найбільш поширеним з яких в Україні є сінокіс, обґрунтовується необхідністю блокади суцесій та збереження рослинного біорізноманіття в початковому вигляді. Суцесійні зміни в степових екосистемах при заповіданні відзначав ще